

ՕՏԱՐՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԻ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ԷՏՈՒՐՆ Ս. ՍՄԻՐ

ԻՄ ԱՅՅՍ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ձառ՝ կառուցված Հայաստանի Բանկինգերուդ տարեդարձին առթիվ,
Մանհարբն. ՍԵԽՐԵՐԻ մեջ, Նյու-Յոք, դեկտեմբեր 9, 1945 թ.

նցյալ ամառ բախտ ունեցա մեկ շաբաթ մնալու Սովետ Հայաստանի մեջ: Հուզիչ փորձառություն մըն էր: Կակնկալի, որ Հայաստան, որպես հանրապետություն մը Սովետ Միության, բաժնեկից ըլլար մյուս Սովետ հանրապետությունց հետ տնտեսական և մշակութային այն մեծ հառադարձությանց, որոնք ի գլուխ հանված են Հոկտեմբերյան Հեղափոխությունեն ի վեր: Ես ի մտի ունեի նաև հայ ժողովրդի անագործուն հալածանաց կենդանի հիշողությունները, որոնք արատաւորած են ժամանակակից պատմության էջերը: «Սովամահ հայերը» ասացուցաբեր իմ մտքիս մեջ էր: Գիտեի, թե հայերը ճնշված և կոտորված էին թուրք տիրապետողներու կողմէ: Գիտեի նաև, որ Հայաստանի շահերը բազում եղբերական պարագաներու մեջ մատնված էին եմրոպական ազգերեն, որոնք որպես բարեկամներ դիրքավորված էին: Երբ երևան մեկնեցա, լիովին կակնկալի ժողովուրդ մը գտնել, որ իր նախկին տնտեսական տագնապին դուրս գալով՝ հառադրիմած էր, բայց պիտի հայտնաբերեր իր կենցաղին մեջ և կյանքի նկատմամբ անոր ունեցած դիրքեն ան սպիները, զորս անարդարությունը և ճնշումը դրոշմած էին անոր վրա՝ բազում սերունդներու միջոցով:

Բնականաբար, իմ բերկրությունս մեծ եղավ, երբ երկաթուղիով կայարանեն դեպի պանդոկս փոխադրված պահուն ականատես եղա ամբողջովին արդիական քաղաքի մը, որուն բնակիչները լավ կերպով զգեստավորված՝ իրենց գործերը կհետապնդեին

անդորրավետ երևութով և վստահությունով: Սովամահության փոխարեն տեսա առողջություն և կենսունակություն, վհատության փոխարեն ականատես եղա խառն դավառության և ցնծության:

Մինչ օրերը կսահեյին, հայ ժողովրդին և անոր սխրագործություններին իմ կրած գոհունակությունս աճեցավ:

Հայկական կյանքը լի է պաշտպանիչ այլազանությամբ: Գտա, որ կարող էի հայ երաժշտական կատակերգության («Աշուղ Մուրադ») մը հանդիսատես ըլլալ երեկո մը, և մյուս առավոտուն մխրձվիլ Հայաստանի մշակութային մեծ անցյալին մեջ, զոր ձեռագիրներու Մատենադարանը կներկայացնե: Այս Մատենադարանը գոյություն ունեցած է 200 տարիներ ի վեր: Ունի մոտավորապես 10.000 լիակատար ձեռագրեր, որոնք թվագրված են այն ժամանակաշրջանին, երբ Հայաստան բժշկության և մաթեմատիկայի, ինչպես նաև ուրիշ նյութերու հետադոտությանց մեջ համաշխարհային առաջնորդ մը կհանդիսանար: Դարձյալ որպես հայկական կենցաղի լուսաբանող հակադրություն և ճոխություն, այցելեցի էջմիածնի մեծ եկեղեցին, որ շինված է 4-րդ դարուն մեջ և ուր կգտնվի կաթողիկոսի գահուլքը: Ես ականատես եղա հնախոսական կարևոր պեղումներու Ուրարտուի հեթանոսական ամրոցին մեջ, որ սկիզբ կառնու Քրիստոսն յոթն դար առաջ, և անցուցի հաճելի ժամ մը հինգ հարկանի գետնահարկի մը լիովին արդիական հայկական դինի մենակալության մեջ, ճաշակելով քոնյակը և

մադերան, որոնք երկու սերունդներն է վեր կհասունանային:

Հայաստան ունի մոտավորապես մեկ ու կես միլիոն բնակչություն, որմե շուրջ քառորդ միլիոնը կբնակի Երևանի մեջ, — արդարև փոքր երկիր մըն է, և սակայն մեծ երկիր մը իր ընկերային իրագործություններով և ապագայի տեսիլքով: Զարմացա, որ Երևանի գլխավոր գրադարանն ունի 2 միլիոն գիրք և 25.000 երգագրություններ իր նվազի բաժնին մեջ: Մանկանց գրադարանը, որ անշատ հաստատություն մըն է, կպարունակեր 40.000 հատոր: Ամբողջ երկրին մեջ կան 1.500 գրադարան և ընթերցարան, միջին հաշվով մեկ գրատուն ամեն մեկ հազար անհատի համար: Ասիկա իսկապես սքանչելի երևույթ մըն է ժողովրդի մը համար, որուն գրադարանական գրությունը 1922-ին ծագում առած է Երևանի մեջ 40 հազար հատորներով, որոնք նվիրված են Թբիլիսիի Հայկական Բարեգործական Ընկերությանն և այլևայլ անհատական աղբյուրներին:

Մասնավոր այց մը տվի Մանկանց գրադարանին: Ընթերցատան ձվածե մեծ սեղանին շուրջ խմբված էին ամեն հասակի երեխաներ: Մեկի քովին մյուսին անցա տեսնելու համար թե ինչ կկարդային: Առաջին մանուկը, զոր հարցաքննեցի, ծանրախոհ տասն և մի ամյա փոքրիկ օրիորդ մըն էր, անձկանոք կկարդար մեր սեփական «Աղբառ Թովմասի տնակը» ոչ թե հայերենով՝ այլ ռուսերեն լեզվով: Գտա որ 12-են մինչև 14 տարեկան մյուս մանուկներն ալ կկարդային ռուսերեն այնպիսի գործեր, որպիսիք են Գոգոլի Նոսովպը և Շիրլերի Ավազակները: Պատանիներու այսքան լիակատար բնատնությունը ռուսերենի հետ, որ անոնց երկրորդ լեզուն է, պերճախոս ապացույց մըն է Հայաստանի կրթական գրության ճշտության: Առաջնորդող բանաստեղծներ և ուրիշ գրագետներ գրադարան կերթան կիրակի օրերը դասախոսություններ տալու համար մանուկներուն: Աշխատակիցներու խումբը պայիկներու պատմություններ կը գրուցեն: Պատերազմի ընթացքին, Կարմիր Բանակի պաշտոնատարները կխոսեին հայ հերոսներու մասին: Միջանկյալ կերպով ըսեն, թե հայ գրագետներու խումբը, որ կբաղկանա մոտավորապես 140 անձերե, կպարծի այն իրողությունը համար, որ իրենց թիվին քառասուն անձեր ծառայած են ռազմաճակատի վրա:

Նախանձելի է Հայաստանի պատերազմական արձանագրությունը: Ութսուն հայեր

ջբանշան ստացած են որպես Սովետ Միության հերոսներ, և կային 70 հայ զորավարներ, որոնց կարգին նաև Բանակի զորագլուխ մը, Բաղրամյանը:

Ինչպես Սովետ Միության ամեն վարկ մեջ, գիտությունը մեծ դեր կխաղա Հայաստանի մեջ:

Հայկական Գիտությանց Կաճառը, իր բազում գիտական հաստատություններով, կարևոր գործեր կկատարեն զանազան ապարեններու մեջ: Ինձ ըսվեցավ տիեզերական ճառագայթներու մասին կատարված փորձարկությանց վերաբերմամբ, որ քանի մը տարիներն է վեր հառաջ կտարվի Արագած լեռան վրա: Գիտության Կաճառը կպանծա նոր աստղադիտարանի իր ուրվագծովը, որը ոչ միայն նկատելի հավելում մը պիտի ըլլա երկրի գիտական դոկորթությանց համար, այլ նաև ուշագրավորեն գիլեցիկ կառուցվածք մը:

Գիտության ընդհանրացումը կանոնավոր կերպով հառաջ կտարվի: Իմ այցելությանս նախընթաց վեց ամիսներուն մեջ գիտականները ավարտած էին ավելի քան 30 դասախոսություններ գործարանային խումբերու, Կարմիր բանակայիններու և հավաքական տնտեսներու համար: Հանրապետության զանազան շրջաններուն մեջ, ավաններու տեղային խորհուրդները երբեմն կհամախմբեն ժողովուրդը լսելու համար գիտական դասախոսություններ: Գիտությանց մասին ասուլիսներ կտրվին մոտավորականներուն համար իրենց սեփական խմբատեղիներուն մեջ: Ասկե զատ հրապարակային դասախոսություններ կտրվին հաճախ նույն ինքն Ակադեմիին մեջ: Ամբողջ երկրի լրագիրները կանոնավորաբար կհրատարակեն հոդվածներ գիտությանց մասին:

Գիտական հառաջադիմությանց ժողովուրդը ծանոթացնելու տեղական ջանքը՝ թե՛ իր տեսական և թե՛ գործնական ճյուղերով, կուտա կրթական կարևոր արդյունքներ: Գիտական իրողությանց և սկզբանց ծանոթությունը կնպաստեն երկրագործին և գործարանային աշխատավորին, որպեսզի լավագույնս կատարեն իրենց գործը: Գիտական զարգացման հետապնդումը կսրեն ամբողջ բնակչության մտածողությունը և հարատևորեն կհիշեցնեն, թե գիտության շրնորհիվ կարող է հառաջադիմականորեն տիրապետել իր նյութական շրջապատին հանուն իր բարեքին:

ստավորվեցա Երևանի մեջ գտնու-
թյալական ժամանակակից գեղար-
վական դպրոցի ցուցադրության մը
ճեսակցեցա և հաճելի քննարկու-
նեցա սովետական և ամերիկյան
տի շուրջ՝ մեծ թվով հայ նկարիչ-
անդակագործներու հետ:

ան գեղարվեստը բերկրալի է: Նը-
գծագրությունը և ոճը շնորհալի և
ն: Երանգը բացառապես կենդանի
անի այն գեղարվեստագետներու
որոնք կատեղծագործեն հարավա-
մը պայծառ օդին մեջ, որ կլողա
արևալույսին մեջ: Հայկական ար-
եջ կնշմարվի գծագրական մեծ
յուն և ոճի նրբություն, որոնք կը-
նեն Միջին Արևելքի գեղարվեստը:
անի մեջ տեսա երկու օպերաներ՝
և Անուշը, որոնք հայկական բեմի
երն են, և երկուքն ալ կօգտա-
յակական հին երգերե քաղված
նյութերը: Ինչպես որ սովորու-
ծ օպերաներուն մեջ, նյութերը
են. մեկը՝ բախման մը պատմա-
է ընդ մեջ պարսից և հայոց Մի-
ց մեջ, մյուսը՝ գեղջկուհի մը և
պատմությունն է: Այս օպերաները
ան հարգարված են և շքեղորեն
լեցիկ օպերայի թատրոնին մեջ,
սմտաները գիշերվան մը մեջ կիշ-
փառ և ձյունակատար Արարատի
ն, Հայաստանի բնական սրբարա-
յում կկոթողանա թրքական սահ-
ուն հազարամեթր անդին:

գեմադրության առթիվ, ես նշա-
ն մեծարվեցա մեծ անձնավորու-
Հայկանուշ Դանիելյանի ներկա-
որ Սովետ Միության ժողովրդա-
ստագիտուհի մըն է, և թեև պաշ-
քաղված է իր տկարության պատ-
ական վերադարձած էր երգելու
տիրուդոսին դերը (Անուշինը): Ի
երթի ընթերցի մը մեջ որ ինձ
Թինի պետական ագարակին մեջ,
Դանիելյանին, որ արտասանեց
շարժ ճառ մը ի մասին Սովետա-
բարեկամության, որուն նմանը
չ իմացած էի:

ն թատրոնը միջազգայնորեն
է, մասնավորապես Շեքսպիր
մադրության համար: 1942-ին,
ն երբ գերմանները կճգնեին ճամ-
կովասի մեջեն, Երևանի մեջ բե-
ն Համլետի մրցակցական ներ-
քը, դերասաններն մին անձ-

նավորած է Դանիալի իշխանը որպես գոր-
ծոն անձնավորություն մը, և մյուսը՝ որպես
կրավորական անձ մը, որ դեպքերու բերու-
մով հոն տարված է:

Իմ ամենեն հետաքրքրական փորձառու-
թյուններն մեկն եղավ Օրբլլոյի անգերա-
զանց բեմադրությունը, որուն մեջ հոյակապ
դերասան մը, Ավետիք Ավետիսյան կանձ-
նավորեր Յակոյի դերը: Վերջին վարագույ-
րի իջած պահուն 30 կամ 40-ի շափ պատա-
նիններ բեմին ճակատը խոժեցին, ողջունե-
լու և ծափելու համար դերակատարները:
Չկրցի շանդադառնել որ Ամերիկայի մեջ
այս տեսակ գեղուն հակադեցություն մը
պատանիներու կողմն սովորաբար վերա-
պահված էր այնպիսի դերասաններու հա-
մար, որպիսիք են Ֆրանք Սինադրա և
Հարրի Ճեմս:

Հայաստան ունի 28 թատրոններ, որոնց
շարքին մեջ է նաև Երևանի օպերայի թատ-
րոնը: Կա նաև համերգային նվագախումբ
մը, նագի նվագախումբ մը և լարային քառ-
յակ մը, որ կնվագե 6 քաղաքներու մեջ, ինչ-
պես նաև պարի անձնակազմ մը: Թատրոն-
ներու դերասանական խումբեր կբեմադրեն
թատերախաղեր հավաքական տնտեսությանց
և գործարաններու մեջ: Ամեն ջանք ի գործ
կդրվի՝ տալու համար մշակութային լավա-
գույն զբոսանք մը որ միշտ մատչելի է ամե-
նուն համար: Վճռականորեն, Հայաստան
քաղաքակիրթ երկիր մըն է:

Հայ ժողովուրդը, որուն հետ տեսնվեցա,
մտացի և ձեռներեց էր և ի ռգեկորությունը,
եռանդով և ծայրահեղորեն առատաձեռն:
Պիտի շիկնեի հայտնելու այն բոլոր ազնիվ
բաները, որոնք ինքնաբերու և բնական կեր-
պով ինձ համար եղան որպես այցելու ամե-
րիկացիի մը:

Հայոց խանդավառությունը Ամերիկայի
ամերիկացիացի սովորությանց համար հույժ
մեծ է: Անձկանոք կփափաքին մշակութապես
և ուրիշ կերպերով ավելի սերտորեն կապվի
մեզի հետ: Դիտեմ, որ մենք պիտի փոխա-
դարձենք այս զգացումը: Ամերիկացիք՝ բա-
զում տարիներու ընթացքին բարացակամ
եղած են հայոց նկատմամբ: Անցյալին մեջ
այլասիրաբար տված ենք անոնց նյութական
օգնություն: Այժմ, մեր տալիք ամենամեծ
աջակցությունը պիտի ըլլա հասկընալ և
գորավիզ կանգնիլ բոլոր աշխարհի հայոց
արքար պահանջներուն՝ հանուն Հայկական
հայրենիքի մը: Այսպիսի հայրենիք մը հնա-
րավոր դարձնելու համար, կհավատամ, որ
Սովետ Հայաստանի սահմանները պետք է
ընդարձակվին, ընդգրկելու համար տիրա-

կանոններն հայկական երկրամասերը, որոնք այժմ կապտականին թուրքերն, և որոնց մեջ հայեր դեռ ևս կապրին մշակույթային և տնտեսական հետամնացության պայմաններում մեջ: Հայկական հարցի այսպիսի լուծում

մը պետք է եռանդագին շատագուցվի ամերիկացիներու կողմն, որպեսզի Միացյալ Ազգաց կազմակերպությունը ի կատար ածե դայն:

(«Նոր օր» հունվ. 3 և 10 1946 թ.)

ՏՈՒՑՈՐ ԶԱՆՍԸՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՕՐԻՆԱԿ ԿՈՒՏԱ

Նյու-Յորքի Մետիսն Սթուեր Կարտերի մեջ. Սովետ-Ամերիկյան բարեկամության մեծ հանդեսին, ուր ներկա էին 21.000 հոգի, Սովետ Միության մեջ փոքր ազգերու հանդես Սովետական քաղաքականության արդյունքները թվելով՝ Քենթրալերի ավագերեց Հյուլենթ ձանսըն ըսավ ի միջի այլոց հետևյալը.—

«Որպես բրիտանացի մը բնականորեն անձկալից ըլլալով ուսումնասիրելու սովետական վերաբերմունքը իր բազմաթիվ ազգությունց հանդես, այցելեցի Հայաստանի, Վրաստանի և Ուզպեստանի երիտասարդ հանրապետությունները: Այս ժողովուրդները և երկիրները՝ առողջ ու առույգ զարգացման հմայիչ պատկեր մը կեներկայացնեն: Ազգային կյանքը-հարուստ, քունագեղ և հպարտ կծաղկի և կբողբոջի զարմանալի արագությամբ մը:

Իր բնական հարստությանց աղբյուրները լիովին օգտագործելով՝ օրինակի համար Հայաստանը՝ հարուստ և բարգավաճ կղաւնա: Հողաշեն խրճիթներով և խորթուրթ փողոցներով 27.000 բնակիչներով քաղաք մը, ուր կյանքը դաժան էր և երեխաները ճանճերու նման կմեռնեին, մայրաքաղաք Երևանը կհառաջանա հոյակապ ծրագիրնե-

րով և հսկայական քայլերով դեպի կես միլիոն բնակչության նշանակետը:

Հայաստանի օպերան, Հայաստանի մանուկ նվագողները և Հայաստանի մանկական օրբեստրան ծափողչույններու փոթորիկ մը պիտի բարձրացնեն Լոնդոնի կամ Նյու-Յորքի, Չիկագոյի կամ Պիոմինկահեմի մեջ:

Կուզեի բաղձալ կրկին, տր Հիմալայան լեռներեն հարավ գտնվող ամեն քաղաք ըլլար այնքան շքեղ, առողջապահ և ճոխորեն ազգային՝ որքան անոնց հյուսիսային լանջերուն վրա գտնվող Տաշքենտն է, որուն բամպակի գործարանները սովորելի ուշիւշ ունին Լենքըշայրեն կամ Միացյալ Նահանգներեն, և որուն բամպակի գիտական կեդրոնական կայանը նոր հրաշքներ յգործե բամպակի մշակման մեջ. քաղաք մը՝ ուր երեխաները կծաղկին, և ճանճերը, մեծղները կմեկնին իրենց ճարակած ախտերուն հետ միասին:

Սովետ Միությունը ռահվիրա է՝ ազգային փոքրամասնությանց հետ վարվելու արվեստին մեջ: Անոր ձեռք բերած հաջողությունները արժանի են գովասանքի. անոր միջոցները պետք է ուսումնասիրվին:

(«Լրաբեր» թիվ 58 1945 թ.)

ՕՄԱՐ ՖԱՐՈՒԽԻ (Արաբական մեծագույն գրագետ)

ՄՐԵՎԷՍՏՈՒԹՅՈՒՆ ՍՈՎԵՏ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Սովետ Հայաստանի բանաստեղծներեն Սարմեն իր հայրենիք քերթվածին մեջ կըսե. — «Մեծ Հոկտեմբերը մեր աննկուն ժողովուրդին տվավ հայրենիք մը»: Հայ ժողովուրդը թվով մեծ ժողովուրդ մը չէ և ոչ ալ Հայաստանը քարտեզի վրա ընդարձակ երկիր մը: Սակայն հայ ժողովուրդը դարերի ի վեր իր արյունոտ պատմության ընթացքին. թվով իրմե մեծ ժողովուրդներու դեմ պայքարելով, քալած է դեպի իր ազատությունը. անկախությունն ու ապահովությունը: Ահա թե ինչու հայ ժողովուրդն իրավունք ունի 1917-ի Հոկտեմբերը դիտելու իր պատմության վերջին և ամենափառավոր ազա-

տության քաղաք: Ազգերու ազատության և անկախության իրավունքի անբաժանելիության մեջ երբեք նկատի չառնվեր ազգի մը թվական մեծությունը կամ փոքրությունը, ինչպես նաև պայքարի մեջ ժողովուրդներու ցուցաբերած հերոսությունը չի չափվի երբեք իրենց թվական մեծությամբ կամ երկրի հողային տարածությամբ:

Արեւատություն կմաղթեն Սովետ Հայաստանին. Մեծ Հոկտեմբերի պարգևած բարիքները երբեք չպիտի խլվին անոր ձեռքեն: Ինչ որ Մեծ Հոկտեմբերը գրած է աշխարհի ճակատին, երբեք չպիտի ցնջվի:

(«Նոր ուղի» թիվ 2 1946 թ. Պեյրուս)